

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
SOOME-UGRI OSAKOND

Stefan Kurik

VÄRVINIMETUSTE VASTED EESTI-ERSA SÕNARAAMATUS

Bakalaureusetöö

Juhendaja Denys Teptiuk

TARTU 2021

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Värvnimetuste uurimisajalugu maailmakeeltes.....	6
2. Eesti Keele Instituudi eesti-ersa sõnaraamatust.....	8
3. Ersalased ja ersa keel.....	9
4. Värvnimetuste vastete analüüs.....	10
4.1. <i>Valge – ašo</i>	10
4.2. <i>Must – raužo</i>	12
4.3. <i>Punane – jaksťere</i>	13
4.4. <i>Sinine – seń</i>	14
4.5. <i>Roheline – piže</i>	15
4.6. <i>Kollane – ožo</i>	16
4.7. <i>Pruun – túža</i>	16
4.8. <i>Lilla – fiołetovoj, lílovoj, jaksťere-seń</i>	16
4.9. <i>Roosa – rozovoj, valdo-jaksťere</i>	17
4.10. <i>Oranž – oranževoj, valdo-túža</i>	18
4.11. <i>Hall – šeroj, kuštań pona</i>	18
Kokkuvõte.....	20
Kirjandus.....	22
The correspondents of color terms in Estonian-Erzya Dictionary. Summary.....	25
Lisad.....	26
Lisa 1. Modifitseeritud põhivärvnimede evolutsioonilise järgnevuse skeem (Kay 1975; Uusküla ja Sutrop 2011: 33).....	26
Lisa 2. Mordva Vabariigi asukoht kaardil (Dedering 2011).....	26

Sissejuhatus

Keeltes saab väljendada värve nii üldiselt kui ka spetsiifiliselt millegi kohta. Selle uurimuse eesmärk on välja tuua eestikeelsetele värvinimetustele Eesti Keele Instituudi eesti-ersa digitaalse sõnaraamatu¹ ersa- ja eestikeelsed vasted ning neid lugejale seletada. Uurimus piirdub selle sõnastikuga, mis sisaldab vastuseid eestikeelsetele värvinimetustele, mida hakkab järgnevalt lahkama.

Värvidel on täpsustused, kuid uuritavaks jäävad ainult vasted spetsifitseerimata eestikeelsetele värvustele, mis tähendab, et sõnastiku päringud võivad olla nt. *punane*, *kollane* ja *sinine*, mitte aga spetsiifilised värvivarjundid, nagu nt. *tumepunane*, *erksinine* ja *taevasinine*. Uurimus piirneb värvinimetuste päringute sisestamisel saadud tulemuste analüüsimisega. Näited koos selgitustega on selektiivselt välja toodud, et põhiline-oluline info saaks lugejale edastatud. Kogu ersakeelne tekst on kirillitsast transkribeeritud soome-ugri transkriptsiooni Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaasi latinisatsioonisüsteemide² põhjal.

Värvide analüüsimise järjekord on kohandatud uurimuse jaoks Mari Uusküla ja Urmas Sutropi „Värvinimede raamatu“ joonise 2 põhjal (2011: 33). Valisin selle järjekorra, kuna see joonis kujutab põhivärvinimede uuendatud evolutsiooni (vt Lisa 1). Kuna algne põhivärvinimede evolutsiooniskeem lubas vaid kaht võimalikku põhivärvinimede arenguteed teisest kuni viienda staadiumini, on modifitseeritud skeemi lisatud kolm võimalikku arenguviisi, kuidas jõuda viiendale staadiumile, kus kompleksed värvimõisted, millele vastab üks põhivärvinimi, on lagunened (Uusküla ja Sutrop 2011: 33). See on aga üldine väide maailmakeelte värvinimede esinemis(sagedus)e kohta ega ei kehti iga keele puhul. Värvinimetuste analüüsimise järjekord on laskuvas järjekorras leitav ka Tabelist 1.

Mind paelus värvide teema, sest lisaks oma senisele väikesele ersa keele õppekogemusele, tundsin huvi veebipõhise EKI eesti-ersa sõnaraamatu vastu. Otsustasin värvinimetuste analüüsi koostada just selle sõnaraamatu põhjal, kuna see on kergesti kättesaadav ning selles on näha seoseid eesti ja ersa keeles. Selle uurimuse eesmärk on välja selgitada EKI eesti-ersa sõnaraamatu efektiivsus eestikeelsete värvinimetuste päringute baasil ning nendele vastavad kasutusviisid eesti ja ersa keeles.

---

¹ <http://www.eki.ee/dict/ersa/> (Vaadatud 18.06.2021).

² <https://www.eki.ee/knab/lat/kblmyv.pdf> (Vaadatud 18.06.2021).

Tabel 1. Eesti- ja ersakeelsed värvinimetused

eesti	ersa
<i>valge</i>	<i>ašo</i>
<i>must</i>	<i>raužo</i>
<i>punane</i>	<i>jakstéře</i>
<i>sinine</i>	<i>seń</i>
<i>roheline</i>	<i>piže</i>
<i>kollane</i>	<i>ožo</i>
<i>pruun</i>	<i>tuža</i>
<i>lilla</i>	<i>fioletovoj, lilovoj, jakstéře-seń</i>
<i>roosa</i>	<i>rozovoj, valdo-jakstéře</i>
<i>oranž</i>	<i>oranževoj, valdo-tuža</i>
<i>hall</i>	<i>šeroj, kuštań pona</i>

Soome-ugri keeltes on viidud läbi uurimusi värvinimetustest, näiteks eesti keeles (Uusküla ja Sutrop 2011), soome keeles (Koski 1983), ungari keeles (Bogatkin ja Sutrop 2005), udmurdi keeles (Ryabina 2011a), sürjakomi keeles (Ryabina 2011b) ja eesti viipekeeles (Hollman 2010). Kuigi eesti keeles ja muudes uurali keeltes on käsitletud värvinimesid, pole ersa keele värvinimetuste kohta varasemalt avaldatud uurimistööd. Käsilolev bakalaureusetöö on esimene uurimus, milles on käsitletud värvinimetusi ersa keeles.

Eestikeelsetest värvinimetustest on Mari Uusküla ja Urmas Sutrop teinud oma „Värvinimede raamatus“ (2011) põhjaliku uurimuse. Oma teoses on nad välja toonud Mauno Koski läänemeresoome keelte värvinimede monograafia (1983) najal 10 eestikeelset põhivärvinime: *valge*, *must*, *sinine*, *punane*, *kollane*, *roheline*, *hall*, *pruun*, *roosa* ja *lilla* (ibid.: 66). Ainus bakalaureusetöös läbi viidud uurimusest välja jäänud värvinimetuse *oranž* täidab Koski kohaselt ainult osaliselt põhinime funktsioone (Uusküla ja Sutrop 2011: 66). Tegemist on sellegipoolest vaid arvamusega, kuna tema töö ei põhine eksperimentaalsel materjalil. Samas teoses on siiski ka oranži värvi nimetatud eesti keele põhivärvinimeks (ibid.: 80). Nende üheteistkümnepäevase eestikeelse (põhi)värvinimetuse põhjal viisin läbi sõnastiku analüüsi. Olgu siinkohal mainitud, et nendele üheteistkümnepäevasele eestikeelsele värvinimetusele leiduvad sõnastikus ainult sellised eestikeelsed näited, mis sisaldavad vastava värvi nimetust, ersa keele puhul see nii pole.

Töö koosneb peamiselt teoreetilisest ja praktilisest osast. Sissejuhatusele järgneb kõigepealt töö teoreetiline pool, mis koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis seletan lühidalt varasemalt tehtud uurimusi värvinimedest maailmamastaabis. Teises

peatükis kirjeldan Eesti Keele Instituudi eesti-ersa digitaalset sõnaraamatut, mille põhjal on uurimus bakalaureusetöös läbi viidud. Kolmandas peatükis toon välja lühituvustuse ersa rahva ja keele kohta. Teoreetilisele poolele järgneb töö praktiline pool, mis on töö põhietapp. Praktiline osa koosneb töö viimasest, neljandast peatükist, milles analüüsin üheteistkümne eestikeelse värvinime vasteid sõnastikus. Neljanda peatüki alguses juhatan peatükki sisse, mis järgnevalt jaguneb üheteistkümneks alapeatükiks, millele vastab eraldi iga üheteistkümne värvi uurimus. Viimasele peatükile järgneb kokkuvõte ja ingliskeelne resümee, milles toon esile olulised uurimusest koorunud avastused.

1. Värvnimetuste uurimisajalugu maailmakeeltes

Berlin ja Kay on oma kuulsas põhivärvnimede monograafias (1969) välja käinud kaks tuntud väidet kõigi maailma keelte kohta. Esiteks väitsid Berlin ja Kay, et igas maailma keeles on värvide nimetamiseks vähemalt mõned sõnad, mis on selle keele kõnelejatele hästi teada ja tuntud ning meenuvad esimeste hulgas, kui inimestelt küsida, milliseid värve nad teavad. Neid värve tähistavaid sõnu hakkasid Berlin ja Kay nimetama põhivärvnimedeks (ingl *basic color term*). Teiseks on kõikides maailma keeltes teatud hierarhiline järjekord, kuidas need niinimetatud põhivärvnimed on keelde võetud. (Uusküla 2016: 4)

Tuleb välja, et nende esitatud teooria on aegunud, kuna näiteks pirahã keeles pole ühtegi värvnimetust (vt nt. Everett 2005). Kuna vanasti puudus tänapäevaks väljaarendatud varustus ja tehnoloogia, on mõistetav, et nende väljakäidud väited ei pea enam paika. Tol ajal ei olnud uuritud nii palju keeli, kui tänapäeval, eriti "eksootilisemaid" keeli, nagu seda on pirahã keel. Tänu moodsa ajastu vahenditele on hõlpsam keeleteaduslikke uurimusi koostada, mida 1969. aastal polnud Berlinil ja Kayl käepärast.

Enne Berlinit ja Kayd on juba pikalt uuritud värve, nt. Gladstone (1809–1898), Geiger (1829–1870), Magnus (1842–1907) ja Rivers (1864–1922). Berlin ja Kay juhatasid sisse oma kuulsa monograafiaga uue ajastu, mida võib nimetada värvide ja värvnimede uurimise eksperimentaalseks ajajärguks. Tänapäeval uuritakse värvinimesid kontrollitud välimeetodiga või eksperimentaalselt laboritingimustes. Kui vanasti uuriti värve filoloogiliselt ja antropoloogiliselt, tehakse seda praegusel ajastul eksperimentaalsel teel. Värvnimede uurimise eksperimentaalse ehk nüüdisaegse ajajärgu aktiivsed uurijad on näiteks Galina Paramei, Guillaume Thierry, Panos Athanasopoulos jpt. (Uusküla 2016: 4-5)

Massachusettsi Tehnoloogiainstituudi tunnetusteaduse professor Edward (Ted) Gibson on teinud uurimusi keelte värvnimedest. Gibson tõi oma artiklis (2017) välja kolm rühma, kelle peal viidi läbi värvnimetuste kasutuse alased eksperimendid: Boliivia vihmametsas elav tsimané põlisrahvas, Ameerika Ühendriikide ingliskeelsed kõnelejad ja tsimanéde kõrval elavad Boliivia hispaaniakeelsed kõnelejad. Katse läbiviimiseks kasutas töörühm kõigepealt vaba valiku paradigmat, mille järgi ei seatud ühelegi katsealusele ühtegi piirangut värvide nimetamiseks, seejärel võttis töörühm kasutusele fikseeritud valiku paradigma, mille puhul küsiti katsealustelt värvnimetusi, mis olid vaba valiku paradigma meetodiga saadud levinuimad värvnimetused (Gibson jt 2017: 1). Uuringutulemustest selgus, et värvnimetuste arv varieerub drastiliselt keeliti, kuigi sellest hoolimata leidub

keeltes kommunikatiivsest vajadusest ja kasulikkusest olenevalt levinuid värvinimesid (Gibson jt 2017: 1).

Eestis ulatub värvinimede uurimine 20. sajandi algusesse. Esimene Eestis trükitud raamat, mis puudutab värvinimesid, on Margaritha Turmanni väitekirj inglise renessansi luules leiduvatest värvinimetustest (1934). Eesti värvussõnavara uurimine jääb enamasti hilisemasse aega pärast Berliini ja Kay teooriat tutvustavaid kirjutisi. Eesti keele värvinimedest on kirjutanud näiteks Lehte Rannut, Vilja Oja ja Asta Õim. (Uusküla ja Sutrop 2011: 65)

Üks kõige põhjalikumaid uurimusi värvinimetustest eesti keeles on läbi viidud Mari Uusküla ja Urmas Sutropi "Värvinimede raamatus" (2011). Selle raames (2011) viidi kõige sagedamate eestikeelsete värvinimetuste hankimiseks keelejuhtide peal läbi loetelukatse. Kolm kõige sagedasemat tabelis väljatoodud värvinime alustades kõige sagedamast olid *sinine*, *punane* ja *kollane* ning kolm kõige vähem esinenud värvinime alustades kõige vähem sagedast olid *vein-punane*, *hallikas-valge* ja *kollakas-pruun* (vt Uusküla ja Sutrop 2011: 68-69). Need kolm kõige enam esinenud värvi on ka põhivärvid. "Värvinimede raamatus" (2011) on käsitletud ka soome-ugri keelte ja nii eesti keele kui ka soome-ugri keelte murrete värvinimesid. Nagu eelnevalt juba sissejuhatuses mainitud, pole ersa keele värvinimetuste kohta varasemat uurimust tehtud.

Näiteks Mari Uusküla (2011) artiklist soome värvinimede kohta selgub, et soome keeles puudub üks ja ainuke põhivärvisõna lilla spektriosa tähistamiseks. Ungari keeles leidub kaks tähistust *piros* ja *vörös* punase värvi nimetamiseks. Elena Ryabina (2011a, b) udmurdi värvinimede käsitlestest selgub, et lõunaudmurdi murdes on kümme põhivärvinime ning põhjaudmurdi murdes vaid kaheksa põhivärvinime. (Uusküla ja Sutrop 2011: 8)

2. Eesti Keele Instituudi eesti-ersa sõnaraamatust

Sõnastiku on koostanud PhD Natalja Abrosimova ja PhD Natalja Ermakov, toimetanud PhD Olga Erina, mille peatoimetaja ning projektijuht on PhD Sven-Erik Soosaar. Sõnaraamat koostati aastatel 2017-2019 Eesti Keele Instituudi elektroonilises sõnastikusüsteemis EELex. Seda sõnastikku saab kasutada vaid elektroonsel kujul. Sõnastikku saavad kasutajad täiendada. Päringusse tuleb kirjutada eesti- või ersakeelne lausung, mis võimalusel annab vaste(d) mõlemale keelele. Kuna tegemist on eesti-ersa sõnaraamatuga, on see esmajoonel mõeldud ersakeelsete vastete otsimiseks eestikeelsete päringute kaudu, sestap on ka antud bakalaureusetöös alljärgnev värvinimetuste analüüs teostatud vaid eestikeelsete värvinimetuste pärimiste teel sõnaraamatus. Ersa keeles on sõnastikus kogu tekst kirillitsas ega toimi ladina tähestikus.

Käesolev sõnastik on esimene mahukas kakskeelne sõnaraamat eesti-mordva suhete ajaloos. Sõnaraamatus on üle 6000 märksõna. Selle sihtgrupp on nii eestlased kui ka ersad, kes soovivad kumbagi keelt õppida. Sõnaraamat on koostatud Eesti Keele Instituudis välja töötatud elektroonilise Eesti-X sõnastikupõhja toel, mida saab kasutada alusena kakskeelsete sõnastike loomisel. Eesti-ersa sõnastiku loojad on ersakeelse teksti sõnaraamatusse kirjutanud ning peatoimetaja on muutnud vajadusel eestikeelse sõna tähendusliigendust.

Sõnastikku oli kõigile eesti põhisõnavara sõnadele ersa tõlkevastete leidmine raskendatud, kuna ersa keeles pole pädeva mahuga normatiivseid sõnaraamatuid välja antud. Ersa keeles leidub tänapäeval palju laene vene keelest, mis samuti kajastuvad selles sõnastikus ja ühtlasi ka käesolevas bakalaureusetöös. Sõnaraamatus on püütud järgida ersa kirjakeelt. Igale tulemust andnud otsingule vastab sõnastikus vähemalt üks artikkel, mis sisaldab nummerdatud definitsioone, mis omakorda enamjaolt koosnevad vastavate märksõnade grammatilisest infost, tähenduse iseloomustusest, erialastest märgenditest, kummagi keelsetest näidetest jne. Üks sõnaartikkel koosneb neljast põhikomponendist:

- eesti märksõna ja seda iseloomustavad andmed
- märksõna tähendused (mitmetähenduslikel sõnadel)
- ersa vasted märksõnale
- märksõna kasutusnäited koos ersa tõlgetega

3. Ersalased ja ersa keel

Ersad on soomeugrilased, kes moodustavad alamrühma mordvalastest. Mordvalased pärinevad Mordva Vabariigist, mis on Venemaa Föderatsiooni koosseisus (vt Lisa 2). Mordva Vabariigi elanikkond koosneb viimastise 2010. aasta Venemaa rahvaloenduse³ põhjal peamiselt venelastest, ersadest ja mokšadest, kus 2019. aasta seisuga elab 795 600 inimest. Mordva Vabariigi ehk Mordvamaa põliselanikke nimetatakse mordvalasteks, kes jagunevad ersadeks ja mokšadeks. Mordva Vabariigi ametlikud keeled on vene, ersa ja mokša keel.

Autonoomses Mordva Vabariigis elab umbes 350 000 mordva kõnelejat, kes moodustavad umbes 35% kogu mordva kõnelejaskonnast. Mordvalasi on seega kokku umbes 1 000 000 ning ersad ja mokšad moodustavad kumbki umbes poole mordvalastest. Väljaspool Mordva Vabariiki leidub mordvalasi näiteks Penza, Nižni Novgorodi, Uljanovski, Orenburgi ja Saratovi linnas Venemaal. Mordva kõnelejad on ungarlaste ja soomlaste järel arvult kolmas suurim uurali kõnelejaskonna rahvas. Nagu ka teiste uurali vähemusrahvaste puhul, on mordva rahvaarvul märgata kahanevat tendentsi. (Zaicz 1998: 184)

Ersa ja mokša keelt on küll peetud eri keelteks, aga keeleteadlased on kaldunud mokša ja ersa keelevorme pidama ka mordva keele murdeiks (Taagepera 2000: 170). Kuna ersad ja ersa keel on Venemaa põlisvähemus, on ersa keelde üle võetud hulk nähtusi vene keelest, mis peegeldub ka alljärgnevas värvinimetuste uurimuses.

Ersa keel kuulub Uurali keelkonda. Ersa keel paigutub mordva keelte alamrühma, mille paariline samas alamrühmas on mokša keel. Kuigi eesti ja ersa keel on sugulaskeeled, on need üpriski erinevad teineteisest, mida võib näha selle bakalaureusetöö käigus. Sellegipoolest leidub ka sarnasusi eesti ja ersa keeles. Eesti ja ersa keeles leidub nähtusi, mis on iseloomulikud ka teistele uurali keeltele, nagu näiteks grammatilise soo puudumine, grammatilise tuleviku puudumine, käänete rohkus jne.

---

³ https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/documents/vol4/pub-04-01.pdf (Vaadatud 9.06.2021).

4. Värvinimetuste vastete analüüs

Selles peatükis hakkan sõnastiku baasil lahti seletama eestikeelsete põhivärvinimede vasteid sõnaraamatus. Värvinimetuste analüüsis toon välja suures osas infot värvinimetuste olemuste, seoste, vastete ja taustade kohta sõnastiku piires, mida sõnastiku vaatleja ei pruugi esmapilgul märgata/teada. Olen toonud ersa keelele peamiselt võrdluseks eesti keele, et lugejale paremini seletada nii värvinimetusi kui ka nende vasteid ning tuua esile nende küllaltki omavahel erinevate soome-ugri keelte omavahelisi seoseid-erinevusi. Oma osa täidab uurimuse käigus ka vene keel, kuna ersa keel ja rahvas on Venemaa Föderatsiooni territooriumi vähemus, mistap leidub ersa keeles sarnasusi vene keelega, nagu selles bakalaureusetöös järgnevalt on näha. Ersa keele struktuuri selgitamiseks ja väljatoomiseks analüüsi käigus olen kasutusele võtnud Niina Aasmäe (2012) ersa keele õpiku veebiallika⁴ kujul. Selle peatüki eesmärk on sõnaraamatu põhjal anda ülevaade eestikeelsete värvinimetuste vastetest ja nendes peituvatest omadustest ersa keeles, mis on selle bakalaureusetöö põhiosa.

4.1. Valge – ašo

Sõnaraamatus annab valge värv *ašo* üheksa definitsiooni koos näidetega. Esimene definitsioon tähistab heledat värvi, mis kirjeldab sõnastiku kohaselt näiteks lund ja piima. Selle definitsiooni kohaselt on valge värv eesti ja ersa keeles sama tähendusega. Valgele värvile on ersakeelne vaste *ašo*. Samast definitsioonist tuleb ka välja, et see vaste on samast päritolust eestikeelse sõnaga *hahk*, mis tähendab Eesti etümoloogiasõnaraamatu⁵ kohaselt tuhkjashalli, halli ja veelindu (EES 2012). Samast allikast selgub, et näiteks ka vepsa keeles tähendab sõna *hahk* halli (ibid.). Selles definitsioonis on toodud viis analoogset näidet, millest kaks on *ašo koňov* 'valge paber' ja *ašo vina* 'valge vein'. Sellest järeldub, et nii eesti kui ka ersa keeles on omadussõna täiendina noomeni ees, millest võib olla kasu keelte õppimisel.

Teises definitsioonis on välja toodud heleda nahavärvuse tähendus, mis ühtib eesti keelega. Definitsioonis on kaks näidet toodud, millest toon ühe siin ette: *ašo rasa* 'valge rass'. Kolmas definitsioon käib loodusnähtuste kohta, nt. lumega kaetud maapind. Sellele tähendusele vastavad ersa keeles *ašo*, *valdo* ja *lovov*. Eesti keeles tähendab *valdo* heledat ning *lovov* lumist (< *lov* 'lumi').⁶ Selles definitsioonis on välja toodud kaks näidet: *lovov Roštova* 'valged jõulud' ja *ašo davol* 'valge torm'. Selles definitsioonis pole *valdo* kohta

⁴ http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/28636/ersa_keel.pdf (Vaadatud 17.06.2021)

⁵ <https://www.eki.ee/dict/ety/> (Vaadatud 18.06.2021)

⁶ Ersa keeles on ühe variandina kasutusel -v tunnus nimisõnast omadussõna moodustamisel (Bartens 1999: 109-110).

ühtegi näidet välja toodud, kuid järgmise definitsiooni järgi on see ainus kasutusvõimalus ersa keeles. Neljas definitsioon käib millegi kohta, mis omab valgust ning seda tähistab juba mainitud sõna *valdo*. Definitsioonis on kolm näidet välja toodud, millest toon ühe välja: *valdo tundoń či* 'valge kevadpäev'.

Viies definitsioon käib sõjaväe kohta, mis on samasuguse tähendusega, nagu eesti keeleski. Ainsa näitena on toodud *ašo armija* 'valge armee'. Selle kohaselt saab näiteks Punaarmee mõistest moodustada ersa keeles fraasi *jakšteře armija* (vt 9. definitsioon allpool ja §4.3). Kuues definitsioon käib valge värvi nimetuse või valge riietuse kohta, mida tähistab ersa keeles *ašo*, mis selle definitsiooni kohaselt esineb omadussõna asemel nimisõnana erinevalt esimesest definitsioonist. Toodud on üks näide: *dama ašoso* 'daam valges'.⁷ Seitsmendas definitsioonis on välja toodud omaette fraas *ašo vina* 'valge viin'. Ainsa näitena on välja toodud *simińek řumka ašo vina* 'võtsime pitsi valget'.

Kaheksanda definitsioonina on sarnaselt neljandale definitsioonile välja toodud valguse tähendus, kuid seekord omadussõna asemel nimisõnana, mida ersa keeles tähistab samuti *valdo*. Tuleb välja, et ersa keeles võib *valdo* 'hele(dus)' esineda nii nimi- kui ka omadussõnana, aga eesti keeles on selle vasteks nimisõnana kasutusel *heledus* ja omadussõnana *hele*. Definitsioonis on kaks näidet välja toodud: *ušosoní valdo* 'suur valge väljas' ja *aštíńek řtatoloń valdoso* 'istusime küünalde valgel'.

Üheksas definitsioon on taaskord poliitilise ja militaarse tähendusega selgitus, aga selle erinevusega, et valget värvi on kasutatud omadussõna asemel nimisõnana erinevalt viiendast definitsioonist. Seda tähistatakse ersa keeles sõnaga *ašo*. Ainukese näitena on toodud *ašothėń di jakšteřethėń túřema* 'valgete ja punaste võitlus'.

Nagu näha, siis valge värvi analüüsist tuli välja küllaltki palju sarnasusi, aga ka mõningaid erinevusi eesti ja ersa keele vahel. Värvide tähenduses on valge mõlemal keelel sama. Valge värviga saab sõnastiku kohaselt tähistada eesti keeles kõiki ja ersa keeles peaaegu kõiki sõnaraamatus antud termineid, nagu näiteks rassi, sõjaväge, viina jne. Sõnaraamatu järgi ei saa ersa keeles ainult neljanda ja kaheksanda definitsiooni puhul valget värvi kasutada, vaid saab ainult heledat (ersa keeles *valdo*) kasutada. Peamised erinevused seisnevad ersa keeles heleda ja lumise tähistamisega, mida ersa keeles tuleb sõnastiku kohaselt teatud olukordades teisiti märkida kui valgega, küll aga eesti keeles võib kasutada nende tähistamiseks nii valget kui ka samas tähenduses teist varianti. Näiteks kolmanda definitsiooni näide *lovov Rořtova* 'valged jõulud' võib eesti keeles olla ka *lumised jõulud*, mis on veelgi lähedasem sõnastikus antud ersakeelse näite tõlge. Sellistes näidetes/kasutustes leidub analoogseid ja idiomatilisi väljendeid.

---

⁷ Valget tähistavas sõnas *ašo* on selles näites näha ersa keele määramata seesütleva käände tunnust *-so* (Aasmäe 2012: 19).

4.2. *Must – raužo*

Sõnaraamatus annab must värv kümme definitsiooni. Esimene definitsioon kirjeldab musta värvi tähenduses, mida on seletatud tumedaga, tõrva värviga, mis vastab ka eesti keele musta värvi kirjeldusele. Mustale värvile vastab ersa keeles *raužo*. Definitsioonis on välja toodud kuus näidet, millest toon välja neli: *raužo tús* 'must värv', *raužo líšme* 'must hobune', *raužo kofe* 'must kohv' ja *raužo kši* 'must leib'.

Teine definitsioon tähistab tumedat, pimedat, midagi, mida pole valgustatud. Ersa keeles tähistab seda sõna *čopoda*, mis iseenesest tähendabki tumedat. Nagu valge värvi analüüsis (vt §4.1) tuli välja ersa keeles heleda tähendus *valdo*, on selle vastandiks ersa keeles tumedat tähendav *čopoda*. Definitsioonis on toodud üks näide: *čopoda šokšeń ve* 'must sügisöö'. Nagu heleda puhulgi, võib ersa keeles *čopoda* 'tume(dus)' täita nii nimi- kui ka omadussõna rolli.

Kolmas definitsioon käib musta rassi kohta. Seda tähistab ersa keeles sõna *raužo* 'must'. Eesti keeleski tähistatakse musta rassi mustaga, täpselt, nagu valge värvi puhulgi tähistatakse nii eesti kui ka ersa keeles valget rassi valge värviga (vt §4.1). Definitsioonis on toodud ainus näide: *raužo uréí* 'mustad orjad'.

Neljas definitsioon kujutab midagi räpast ja/või kasimatut. Seda tähistab ersa keeles sõna *rudazov* 'porine'. Ersa keeles ei kasutata selle definitsiooni kohaselt värvinimetust, nagu seda võib, aga ei pea eesti keeles kasutama. Definitsioonis on toodud kolm näidet, millest toon välja kaks: *toń čamat rudazov* 'su nägu on must' ja *nupáltńe rudazovt* 'toad on mustad'. Viies definitsioon tähistab midagi, mida võib kergekäeliselt teha. Seda tähistab ersa keeles samuti *rudazov*. Täpselt, nagu ka neljanda definitsiooni puhul, ei kasutata ersa keeles selle definitsiooni järgi värvinimetust, kuid eesti keeles sobib nii värvinimetusega kui ka selle asemel mõne muu väljendiga variant. Definitsioonis on toodud üks näide: *rudazov íev* 'must töö'.

Kuues definitsioon kujutab midagi sünget ja keerulist. Definitsioonis on välja toodud kaks tähist: *raužo*, mis kirjeldab midagi sünget, morni, ning *staka*, mis kirjeldab midagi rasket, lootusetut, rõõmutut. Definitsioonis on kolm näidet ette toodud, millest toon välja kaks: *staka mel* 'must meeolu' ja *raužo jumor* 'must huumor'. Viimase ersakeelse näite viimane sõna *jumor* on samatähenduslik vene keele otselaen. Nendes kahes minu poolt välja toodud näites on näha idiomatilist värvi kasutust eesti keeles, kuid ersa keeles esineb idiomatiline värvi kasutus ainult näites *raužo jumor* 'must huumor'. Seitsmes definitsioon tähistab midagi kuritegelikku. Ersa keeles vastavad sellele nii *raužo* kui ka *čopoda*. Toon välja kaks definitsioonis esile toodud näidet: *čopoda jarmakt* 'must raha' ning *čopoda jutázenze marto loman* 'musta minevikuga inimene'. Kuigi see definitsioon

lubab kasutada ersa keeles nii musta (ersa keeles *raužo*) kui ka tumedat (ersa keeles *čopoda*), on definitsoonis välja toodud ainult kaks näidet, mille ersakeelsetes versioonides on kasutatud ainult viimast varianti.

Kaheksas definitsoon kätkeb nõidust/võlukunsti. Seda tähistab ersa keeles *raužo* 'must'. Definitsoonis on toodud üks näide: *raužo magija* 'must maagia'. Selle ersakeelse näite viimane sõna *magija* on samatähenduslik otselaen vene keelest. Nagu ka näitest on näha, võib eesti keeles niisamuti maagiat mustaks nimetada. Üheksas definitsoon tähistab mustust. Sellele vastab ersa keeles *rudaz* 'pori'. See definitsoon on põhimõtteliselt sama, nagu neljas definitsoon (mis kujutab midagi räpast ja/või kasimatut), aga ainus vahe seisneb selles, et üheksanda definitiooni tähis *rudaz* 'pori' on nimisõna ja neljanda definitiooni tähis *rudazov* 'porine' on omadussõna. Kümnes definitsoon seletab musta kui musta värvi endana või värvusena ehk taaskord nimisõnana. Seda tähistab ersa keeles *raužo* 'must'. Definitsoonis on ainuke näide välja toodud: *son večki raužoso jakamo* 'talle meeldib musta kanda'. Selle ersakeelse näite otsetõlge sobib ka eesti keelde: *ta armastab mustas käia*.

4.3. Punane – *jakstéře*

Punane värv annab sõnaraamatus kaks definitiooni. Punase värvi tähendus ersa keeles on sama, nagu eesti keeleski. Esimene definitsoon annab punasele värvile otsese ersakeelse vaste *jakstéře*. See definitsoon toob välja veel ühe täpsustatud selgituse juuste ja karvade kohta. Seda tähistab ersa keeles eraldi sõna *tuža* 'pruun' (vt §4.7). Definitsoonis on kuus näidet välja toodud sõna *jakstéře* kohta. Toon välja neli näidet: *jakšamodo jakstéře* 'külmapunane', *jakstéře kodst* 'punane lipp', *jakstéře skal* 'punane lehm' ja *jakstéře šukštorovt* 'punased sõstrad'. Nagu eesti-vene sõnastikust⁸ selgub, tähendab näide *jakšamodo jakstéře* 'külmapunane' midagi, mis on külma tõttu punane (EVS 2019). Toon veel ühe omapoolse näite välja: *mazi-jakstéře* 'tulipunane'. Sellist näidet sõnastikust ei leia, kui kirjutada otsingusse *punane*, küll aga leiab siis, kui kirjutada *tulipunane*. Selle näite ersakeelne pool on liitsõna, nagu eesti keeleski. Selle ersakeelse liitsõnalise näite esimene sõna *mazi* tähendab ilusat, tubli. Ersa keeles rõhutatakse sellega värvitooni (vt §4.4).

Teine definitsoon tähistab punast värvi omadussõna asemel nimisõnana erinevalt esimesest definitsoonist. Selle definitiooni kohaselt võib nimetada midagi ainuüksi punaseks, mis on punast värvi. Definitsoonis on ka öeldud, et punast värvi või värvust võib ersa keeles nimetada lihtsalt punaseks. Sellele tähendusele vastab ersa keeles punast

---

⁸ <https://www.eki.ee/dict/evs/> (Vaadatud 18.06.2021)

värvi tähendav sõna *jaksíere*. Definiitsioonis on toodud üks näide *artińek kudont' jaksíere tusso* 'värvisime maja punasega'.

4.4. *Sinine – seń*

Sinine värv annab sõnaraamatus kolm definiitsiooni. Esimene definiitsioon *seń* 'sinine' on oma kõige üldisema sinise värvi tähendusega, täpselt nagu eesti keeleski. Tuleb välja, et *sinine* nii eesti kui ka ersa keeles pärinevad Eesti etümoloogiasõnaraamatu kohaselt tundmatust algindoiiraani tüvest/sõnast (EES 2012). Peale eesti keele, ersa keele ja tundmatu algindoiiraani algupärase sõna(tüve) on sinise värvi nimetus välja toodud samas allikas veel kümnes keeles, mis pärinevad sellest samast algindoiiraani sõna(tüve)st (ibid.). Neist kaheksa on uurali keelkonda kuuluvad keeled ja ülejäänud kaks indoeuroopa keelkonna indoiiraani keelte iraani keelte rühma kuuluvad keeled. Need kaks indoeuroopa keelkonna keelt on puštu ja pärsia keel. Toon välja need keeled koos nimetuste ja tähendustega: puštu keeles *šín* 'sinine; roheline' ning pärsia keeles *χašín* 'sinakas, sinetav'. Nagu näha, siis puštu keel ei erista sinist ja rohelist värvi. Selline nähtus esineb keeltes, milles sinise värvi fookus on kodeeritud enne rohelist värvi (Berlin ja Berlin 1975: 61). Toon välja ülejäänud kaheksast uurali keelest viis keelt koos nimetustega: liivi keeles *si'ńńi*, vadja keeles *sinin*, soome keeles *sininen*, Aunuse karjala keeles *sinine* ja mokša keeles *šeńam*. Aunuse karjala keel terves selles nimekirjas on ainuke keel, milles sinise värvi nimetus on sama tähendusega ja täpselt samas kirjapildis, nagu eesti keeleski.

Esimeses definiitsioonis on välja toodud kuus näidet. Toon välja neist kolm: *mazi-seń* 'erksinine', *valdo-seń* 'helesinine' ja *rungoso tombavkst* 'sinised plekid kehal'. Esimesest näitest tuleb välja erinevus eesti ja ersa keele vahel. Tegemist on nii eesti kui ka ersa keeles liitsõnaga. Selle näite eestikeelsest versioonist loeb liitsõna esimese sõnana välja *ergu*, ersakeelse liitsõnanäite esimene sõna on *mazi* 'ilus, tubli' (vt ka §4.3). Kolmanda ersakeelse näite *rungoso tombavkst* esimene sõna *rungoso* tähendab 'kehas' ning viimane sõna *tombavkst* tähendab 'vigastused'. See ersakeelne näide otse eesti keelde tõlgituna oleks *kehas vigastused* ning selles puudub värvinimetus. Nagu kolmandas näites on näha, siis ersakeelses variandis pole värvinimetust kasutatud, aga eestikeelses variandis on kasutatud sinist värvi.

Teine definiitsioon tähistab midagi ehtsat, tõelist. Sellele definiitsioonile ersa keeles vastab *pokš* 'suur, võimas, elujõuline, rikkalik', nt *pokš lomań* 'vägev inimene'. Definiitsioonis on kaks näidet välja toodud: *azarś kež* 'sinine viha' ja *pokš peńema; pokš tandadoma* 'sinine hirm'. Toon välja, et esimese ersakeelse näite esimene sõna *azarś* tähendab hirmsat ja viimane sõna *kež* tähendab viha. Eesti keeles on sinine värv kasutusel millegi masendava, sünge väljendamiseks, nagu nende nimisõnafraaside tõlgetes. Nagu

näha, siis nendes ersakeelsetes idiomaatilistes nimisõnafraasides ei ole ühtegi värvinimetust kasutatud, aga eestikeelsetes versioonides on kasutatud sinist värvi. Kolmas definitsioon kehtib värvi/värvuse enda kohta, ehk siis *sinine*, ersa keeles *señ*, nimisõnana. Definitsioonis on kaks näidet välja toodud, millest toon välja ühe: *večki jakams señse* 'rõivastub sageli sinisesse'.

4.5. Roheline – piže

Rohelisele värvile vastab sõnastikus seitse definitsiooni. Esimene on oma põhilise rohelise värvi tähendusega *piže* 'roheline'. Toodud on neli näidet, millest toon välja kaks: *piže luga* 'roheline muru' ja *simi piže čajde* 'joob rohelist teed'.

Teine definitsioon tähistab kedagi, kes on haige/haiglane, kellel on paha olla, paha tuju. Ersa keeles tähistab seda sõna *piže-ožo* 'haiglane', mis otsetõlkes on roheline-kollane. Bartens'i (1999: 110) järgi tähendab *piže-ožo* hoopiski oranži (vt §4.10). Eesti keelele on säärane kõnepruuk samuti omane, näiteks *läks näost roheliseks* või siis *läks näost valgeks*. Küll aga ei kasutata eesti keeles selle kohta väljendit *roheline-kollane*, nagu ersa keeles, vaid lihtsalt rohelist või valget värvi. Selles definitsioonis on kaks näidet välja toodud, millest toon siinkohal välja ühe: *pekstažetneñ piže-ožo čamast* 'vangide rohelist näod'.

Kolmas definitsioon kirjeldab midagi küpsemata, toorest. Ersa keeles vastab sellele tähendusele *piže* 'roheline'. Toodud on ainuke näide: *piže kstijt* 'rohelist maasikad'. Eesti keeles võib samuti tooreid vilju nimetada rohelisteks, näiteks *roheline banaan*. Neljas definitsioon tähendab rohelist värvi omadussõna asemel nimisõnana, ehk siis värvi, värvuse, värvaine endana. Toon kahest väljatoodud näitest välja ühe: *ožo di señ tustneñ čovoraž liši piže* 'kollase ja sinise segamisel saame roheline'.

Viies definitsioon käib roheliste aedviljade ja maitseainete kohta, mida tähistab ersa keeles *piže*. Definitsioonis on toodud üks näide: *pižese mazilgavtož salat* 'rohelistega kaunistatud salat'. Eesti keeles sarnaselt ersa keelele võib ka aedvilju nimetada lihtsalt rohelisteks.

Kuues definitsioon, millele ersa keeles vastab *piže*, tähistab loodust. Definitsioonis on toodud välja kaks näidet, toon välja ühe näite: *te ošsoñt lamo pižede* 'selles linnas on palju rohelist'. See definitsioon kehtib jällegi ka eesti keele puhul, nagu minu väljatoodud näitest on näha. Viimane, seitsmes definitsioon kujutab keskkonnasäästjaid. Ersa keeles tähistab seda sõna *pižet*. See sõna on määramata mitmuse nimetavas käändes. Definitsioonis on välja toodud kaks näidet: *pižetneñ moľema luv* 'roheliste liikumine' ja *pižeñ aršema luv* 'roheline mõtteviis'. See definitsioon kehtib taaskord ka eesti keele kohta.

4.6. Kollane – ožo

Kollasele värvile vastab sõnastikus kaks definitsiooni. Neist esimene tähistab, nagu eesti keeleski, kollast värvi, mille ersakeelne vaste on *ožo*. Välja on toodud viis näidet, millest kaks on *ožo nimiláv* 'kollane liblikas' ja *ožo rozat* 'kollased roosid'.⁹

Teine definitsioon annab kaks selgitust, millest mõlemad on omadussõna asemel nimisõnad. Esimene selgitus tähistab värvainet, mida tähistab ersa keeles samuti *ožo*, teine selgitus tähistab munarebu, millele vastab ersa keeles sõna *altúža*. Viimase ersakeelse selgituse *altúža* puhul tuleb välja erinevus eesti ja ersa keele vahel: *altúža*, mis tähendab *munarebu* või *-kollast*, on ersa keeles samuti liitsõna, mille esimene pool *al* tähendab muna ja teine pool *úža* pruuni (vt §4.7). Selles definitsioonis on välja toodud kaks lauselist näidet, millest mõlemad käivad kummagi selgituse kohta. Mõlemas eestikeelses näites on kasutatud kollase värvi kohta lühendina puhtalt kollast ennast nimisõnana. Toon välja mõlemad näited: *artoms ožoso* 'kollasega värvima' ja *alašont' di altúžant' čavit' baška* 'valge ja kollane vahustatakse eraldi'. Viimase ersakeelse näite esimese sõna näol on näha, et liitsõna *alašo* koosneb ersa keeles nendest samadest ersa keelsete vastetega pooltest, nagu eesti keeleski: *al* 'muna' ja *ašo* 'valge' (vt §4.1).

4.7. Pruun – túža

Pruunile värvile vastab sõnastikus kaks definitsiooni. Esimene tähistab omadussõnana värvi, nagu eesti keeleski, ja teine tähistab nimisõnana värvust. Mõlematele definitsioonidele vastab ersa keeles *túža* 'pruun' (vt ka §4.6 ja §4.10). Esimeses definitsioonis on kolm näidet välja toodud, teises pole ühtegi. Näited on *túža šelmeť* 'pruunid silmad', *túža čert* 'pruunid juuksed' ja *kijaksoš krašaz túža túso* 'põrand on pruuniks värvitud'.

4.8. Lilla – fioletovoj, lílovoj, jaksťere-seń

Lillale värvile on ersa keeles kolm tähist. Neist kaks *fioletovoj* ja *lílovoj* on vastavalt laenatud venekeelsetest sõnadest *фиолетовый* ning *лиловый*. Viimane tähis *jaksťere-seń* koosneb punasest (vt §4.3) ja sinisest (vt §4.4) värvist. Eesti keele ja selle murrete lilla värvi nimetus vihjab samuti sinise ja punase eri värvitoonide segunemisele (Oja ja Uusküla 2011: 11). Ersa keeles pole lillale värvile omasõna. Ka eestikeelne värvinimetus *lilla* on laenatud saksakeelsest sõnast *lila* (Mägiste 1982: 1312).

---

⁹ Teisest näitest võrreldes esimese näitega on näha ersa keeles, et nimetavas käändes ainsuse ja mitmuse puhul jääb omadussõna noomeni ees samaks, kuid mitmuse puhul lisandub noomeni lõppu *-t* (Aasmäe 2012: 7).

Sõnastik annab lilla värvi nimetusele kaks definitsiooni. Esimene tähistab puhtalt lillat värvi. Definitsioonis on välja toodud kaks näidet, millest toon välja ühe: *fioletovoj bojaroň kuro* 'lilla sirel'. Teine definitsioon tähistab kedagi homoseksuaalset, millele vastab ersa keeles kaks tähist: *goluboj* ja *avapeta*. Esimene tähis *goluboj* on otsene laen venekeelsest sõnast *голубой*, mis tähendab taevasinist, aga ka homot, nagu ersa keeleski. Eesti keeles tähistatakse homot lilla värviga, vene keeles taevasinise värviga *голубой* ning ersa keeles selle sama sõnaga nagu vene keeleski, mis ersa keeles ei oma mingit muud tähendust.

4.9. Roosa – *rozovoj*, *valdo-jakstéere*

Roosa värvi nimetuse puhul on selle ersakeelsete tähenduste puhul märgata seoseid. Esimene tähendus *rozovoj* on venekeelsest sõnast *розовый* laenatud. Teine tähendus *valdo-jakstéere* tõlgendub otse eesti keelde tõlkides helepunaseks. Esimene sõna sellest ersakeelsest liitsõnast *valdo* tähistab heledat (vt §4.1), teine sõna *jakstéere* tähistab punast (vt §4.3). Mari Uusküla ja Urmas Sutropi „Värvinimede raamatus“ (2011: 137) on roosat nimetatud valge (vt §4.1) ja punase (vt §4.3) segavärvuseks, mis on ligilähedase, kui mitte sama tähendusega helepunasele.

Sõnaraamatus ei leidu ühtegi vene keele laenu variandiga näidet. Nagu ka lilla värvi (vt §4.8) puhul, puudub ersa keeles roosa värvi kohta omasõna, vaid on hoopis laenatud vene keelest ühe variandina ning teisena tuletatud kahest kokkupandud ersakeelsest sõnast. Sellele värvile vastab sõnastikus kolm definitsiooni, millest esimene on oma otsese roosat värvi tähistava tähendusega.

Esimese definitsiooni puhul on välja toodud kolm näidet. Esimene näide on *valdo-jakstéere granit* 'roosa graniit'. Teine näide on eesti keele emakeelsele kõneleajale üsna võõrapärane: *olaž valdo-jakstéere* 'määrdundroosa'. Sõnas *olaž* on mineviku partitsiip verbist *olams* 'tuhmuma'. Kui sõnaraamatus pärida *olaž* või *olams*, leiab sellele tõepoolest vasteid tuhmumise kohta, nt *olaž fotokartočkat* 'koltunud fotod'.

Teine definitsioon tähistab piltlikult midagi (üleliia) positiivset. Seda definitsiooni tähistab erinevalt esimesest vaid *valdo-jakstéere*. Definitsioonis on kaks näidet toodud, millest esimene on *valdo-jakstéere aršemat* 'roosad unistused'.

Kolmas definitsioon käib jume kohta. Üleüldiselt tähistab seda samuti *valdo-jakstéere*, kuid spetsiifiliselt jume kohta eraldi on välja toodud *jakstéergadoma*. *Jakstéergadoma* on deverbaalne nimisõna tuletis verbist *jakstéergadoms* 'punastama'. Definitsioonis on kaks näidet ette toodud. Esimene näide on *čamaumařeň šožda jakstéergadoma* 'põskede kahvatu roosa'. Selles näites muudab *šožda* 'kerge' punase tooni roosaks, nagu ka selle näite eestikeelses variandis on näha. Teine näide on *valdo-jakstéeres oršaž téjter* 'roosasse

riietatud neiu'. Võrreldes eelmise näitega, on viimases näites näha, et punase värvi tooni muudab roosaks *valdo* 'hele' (vt §4.1).

4.10. *Oranž – oranževoj, valdo-tuža*

Oranž värv annab sõnaraamatus vaid ainsa definitsiooni. Sellele definitsioonile on lisatud omakorda eestikeelne vaste *punakaskollane*. Mari Uusküla ja Urmas Sutropi „Värvinimede raamatus“ (2011: 138-139) on oranži samuti nimetatud punakaskollaseks, mis kinnitab seda väidet. Oranži värvi tähistavad ersa keeles *oranževoj* ja *valdo-tuža*. Esimene sõna *oranževoj* on laenatud venekeelsest sõnast *оранжевый*. Viimane sõna koosneb sidekriipsuga ühendatud kahest erinevast sõnast: *valdo* 'hele' (vt §4.1) ja *tuža* 'pruun' (vt §4.7). Eesti keeles loeb sellest välja liitsõna *helepruun*. „Eesti keele seletava sõnaraamatu“¹⁰ kohaselt on *helepruunile* antud omaette väljend *ruuge* (EKSS 2009). Teiste hulgas on veel *ruugele* välja toodud *tumekollase* ja *rebasekarva* tähendused, mis lähevad peaaegu täiesti, kui mitte täielikult kokku oranži värviga. Oranžile värvile pole omasõna ersa keeles, vaid on hoopis ühe variandina laenatud vene keelest ja teisena moodustatud teiste ersakeelsete sõnade põhjal.

Definitsioonis on välja toodud kolm näidet. Esimene näide on *oranževoj apelsint* 'oranžid apelsinid'. Teine näide on *sirneń valdo-tuža* 'kuldoranž'. Sellest näitest selgub ersakeelne sõna *sirneń*, mis on määramata omastavas käändes (< *sirne* 'kuld').

Kolmas näide on *čopoda oranževoj* 'tumeoranž'. Sellest ersakeelsest näitest tuleb välja juba musta värvi analüüsi käigus selgunud sõna *čopoda*, mis tähendab tumedat (vt §4.2). Ersa keeles ei pruugi rolli mängida, millist varianti kasutada oranži tähistamiseks, kuna mõlemad tähendavad sõnaraamatu kohaselt niigi oranži värvi, kuid kontekst võib mõjutada valikut, näiteks venekeelse laenu kasutamine otseselt oranžile värvile osutamisel, kuna ersa keeles pole oranži värvi jaoks omasõna. Enamasti võib selline samatähenduslike sõnade vahetamine olla subjektiivne. Näiteks ersa keele korpusest 11 (2018) tuleb välja, et sõna *valdo-tuža* on kasutatud neli korda, aga sõna *oranževoj* mitte ühtegi. Antud korpuse tähenduses võib ersa keeles oranži värvi tähistada vaid *valdo-tuža*.

4.11. *Hall – šeroj, kuštań pona*

Sõnaraamatus vastab sõnale *hall* kaks artiklit. Esimeses artiklis on seletatud halli värvi. Teine artikkel tähistab halli saali tähenduses. Teine artikkel ei ole otseselt selles bakalaureusetöös lahatava teemaga seotud, ei too ma sellegipoolest välja mõlema artikli analüüsid, vaid ainult esimese.

¹⁰ <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (Vaadatud 18.06.2021)

¹¹ <http://erzya.web-corpora.net/> (Vaadatud 18.06.2021)

Esimene artikkel päringule *hall* annab sõnaraamatus kolm definitsiooni. Kõige otsesem ersakeelne vaste hallile värvile on *šeroj*, nagu nähtub artikli esimesest definitsioonist, mis markeerib halli värvi üldises tähenduses. Samas definitsioonis on hallile värvile paralleelselt antud ka vaste *kuštań pona*, mis iseenesest küll tähendab halli, kuid mida kasutatakse loomade ja nende karvade kohta. Selles kahesõnalises väljendis on viimane sõna *pona* 'looma karv, vill', esimene sõna *kuštań* selles väljendis markeerib halli värvi (< *kuštams* 'hallitama') (vt Erzjansko-russkij slovar 1993: 321). Kuigi seda pole sõnastikus välja toodud, võiks näiteks ersakeelset tähist *kuštań pona* eesti keelde lisaks hallile tõlkida kui hallikarva. Definitsioon annab veel juuste kohta eraldi tähenduse *šeržev* (< *šerže* 'hallid juuksed v karvad') (vt 2. definitsioon allpool). Definitsioonis on kuus näidet välja toodud, millest toon siin kõik välja: *šeroj šelmeť* 'hallid silmad', *potmora valske* 'hall hommik', *šeržev čerť* 'hallid juuksed', *šeržev sakalo* 'hall habe', *šeržev ata* 'hall taat' ning *kudońť artiž šeroj tusos* 'maja värviti halliks'. Teise ersakeelse näite esimene sõna *potmora* tähendab pilvist, hämarat. Kui aga sõnastiku otsingusse kirjutada *potmora*, ei leia sellele eraldi selgitust. Seda seepärast, et tegemist on murdelise variandiga sõnast *potmura*, millele leiab tähendused sõnastikust ning mis tähendab seda sama, mida tähendab *potmora*, nagu juba ülal mainitud.

Teine definitsioon tähistab halle juukseid ja karvu, millele ersa keeles vastab *šerže* (mitmuses *šeržeť*). Definitsioonis on üks näide toodud: *sakaloso lamo šerže* 'habemes on palju halli'.¹² Kolmas definitsioon tähistab halli looma, millele ersa keeles vastab *kuštań pona rakša*. Selles definitsioonis pole ühtegi näidet toodud, kuid toon illustratsiooniks sõnastikust välja kaks näidet: *kuštań pona čejer* 'hall hiir' ning *kuštań pona psaka* 'hall kass'.

---

¹² Ersa keeles sarnaselt vene keelele ei kasutata üldjuhul lausetes tegusõna 'olema' olevikus, nagu selles näites on näha, vaid muudes ajavormides.

Kokkuvõte

Eesti Keele Instituudi elektroonse eesti-ersa sõnaraamatu põhjal tegin üheteistkümne eestikeelse värvinimetuse vastetest ülevaate ja analüüsi. Saadud tulemused olid asjakohased ja produktiivsed. Selgus nii ühiseid kui ka erinevaid jooni eesti ja ersa keele vahel. Värvinimetuste analüüsi tõin sisse ka vene keele, kuna ersad ja ühtlasi ersa keel on Venemaa põlisrühm, mistõttu leidub ersa keeles mitmeid sarnasusi vene keelega. Saadud vastad koos analüüsiga üldjuhul peegeldasid vastavust eluliste olukordadele ja ka vastavalt nende keelte grammatikale. Tulemuste hulgas leidsid kattuvusi, seoseid ja seosetuseid värvide vahel ning värvidega seotud ja värvidega mitte seotud mõisteid.

Uurimuse käigus selgus, et sõnastiku kohaselt on valge värv nii eesti kui ka ersa keeles küll sama tähendusega, kuid mille kasutus neis keeltes varieerub heleda ja lumise tähistamisega. Musta värvi ülevaates selgus sarnaselt valgele värvile, et selle tähendus eesti ja ersa keeles on sama, kuid kasutatakse tumeda ja pori(se) tähistamiseks erimoodi. Sinise värvi analüüsist selgus, et *sinine* nii eesti kui ka ersa keeles pärineb Eesti etimoloogiasõnaraamatu kohaselt tundmatust algindoirani tüvest (EES 2012). Rohelise värvi analüüsis tuli välja, et ersa keeles kasutatakse liitsõna *piže-ožo* 'haiglane' kellegi tähistamiseks, kellel on paha olla, aga eesti keeles tähistatakse kedagi sellist lihtsalt roheline või valge värviga, kuigi valge värvi kasutust sellises kontekstis uurimuse käigus ei leidunud. Kollase värvi analüüsis tuli välja erinevus, et *alúža* 'munarebu' on otsetõlkes munapruun, ja sarnasus, et *alašo* 'munavalge' koosneb eesti ja ersa keeles samatähenduslikest liitsõna pooltest. Lilla värvi lahkamise käigus selgus, et eesti keeles tähistatakse homoseksuaali lilla värviga, vene keeles taevasinise värviga *золыбоў* ning ersa keeles, nagu vene keeleski, kuid mis midagi muud ei tähenda. Roosa värvi puhul selgus värvinimetuste *roosa* ja *valdo-jakstéře* otsetõlke *helepunane* omavaheline ligilähedane klapp. Oranži värvi lahkamise käigus tuli samuti välja ligilähedane tähendus oranži ja *valdo-túža* otsetõlke *helepunase* vahel ning oranži ja punakaskollase samatähenduslikkus. *Hall* andis sõnaraamatus vasteteks kaks artiklit, millest esimene tähistab halli värvi ning teine saali, mille uurimise käigus tulid välja erinevused halli värvi tähistamises üldiselt, loomade ja karvade kohta.

Eesti ja ersa keeles leidub palju sarnasusi värvinimetuste kasutamises, aga samas kindlasti ka mõningasi erinevusi. Tõin välja ka ersa keele struktuurile iseloomulikke jooni, mida saab keelte vahel kõrvutada. Värvinimetuste analüüs on andnud ettekujutuse sellest, kuidas eesti ja ersa keeles värvinimetusi kasutatakse.

Tabelis 2 olen välja toonud sõnastikku sisestatud eestikeelsetele värvinimetustele vastavad definitsioonide arvud. Nagu tabelis ja värvinimetuste vastete analüüsi peatükis

(vt §4) on näha, vastavad osadele värvidele küllaltki erinevates kvantiteetides definitsioonid. Mõned definitsioonid erinevad paljuski sisu ja selle mahu poolest. Valgele, mustale ja rohelisele värvile vastab oluliselt rohkem definitsioone, kui teistele värvidele. Definitsioonides on seletatud kasutusviise, näiteks valge värvi puhul heleda kasutust (vt §4.1) ja musta värvi puhul tumeda kasutust (vt §4.2). Näiteid on sõnastikus esitatud eri kogustes ning mingitel puhkudel pole ühtegi näidet välja toodud.

Tabel 2. Eestikeelsetele värvinimetustele sõnastikus vastanud definitsioonide arv

valge	must	punane	sinine	roheline	kollane	pruun	lilla	roosa	oranž	hall
9	10	2	3	7	2	2	2	3	1	3

Kirjandus

Aasmäe, Niina 2012. Ersa keel I, web-i põhine kursus.

(http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/28636/ersa_keel.pdf) Vaadatud: 17.06.2021.

Abondolo, Daniel 1998. *The Uralic Languages*. London, New York: Routledge.

Bartens, Raija 1999. *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Berlin, Brent ja Elois Ann Berlin 1975. *Aguaruna color categories*. *American Ethnologist* 2: 61-78. (<https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1525/ae.1975.2.1.02a00040>) Vaadatud: 17.06.2021.

Berlin, Brent ja Paul Kay 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Bogatkin, Mari ja Urmas Sutrop 2005. Tänapäeva ungari keele põhivärvinimed. *Keel ja Kirjandus*, 7, 558-571.

EES 2012 = Eesti etümoloogiasõnaraamat, 2012. Koostanud ja toimetanud Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Lk 3 (<https://www.eki.ee/dict/ety/>) Vaadatud: 18.06.2021.

Eesti-ersa sõnaraamat, 2019. Soosaar, Sven-Erik; Abrosimova, Natalia; Ermakov, Natalia; Erina, Olga. (<http://www.eki.ee/dict/ersa/>) Vaadatud 18.06.2021.

EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat, 2009. 2. trüki toimetajad Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. (<https://www.eki.ee/dict/ekss/>) Vaadatud 18.06.2021.

Erzjansko-russkij slovar 1993. Pod red. B. A. Serebrennikova, P. N. Buzakovoi, M. V. Mosina. Moskva: Russkij jazõk, Digora.

Everett, Daniel 2005. Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã: Another Look at the Design Features of Human Language. *Current Anthropology* 46, 4.

EVS 2019 = Eesti-vene sõnaraamat, 2019. 1. trüki toimetanud Anne Romet, Nelli Melts, Maimu Liiv, Elli Riikoja, Inna Martoja, Savvati Smirnov, Mare Tetsov, Mai Tiits, Tiia Valdre, Enn Veskimägi. 1. trüki koostanud Jelena Kallas, Helga Laasi, Tiiu Lagle, Helle Leemets, Maimu Liiv, Hele Pärn, Anne Romet, Leeni Simm, Ülle Viks, Asta Õim. (<https://www.eki.ee/dict/evs/>) Vaadatud: 18.06.2021.

Federalnaja služba. Gosudarstvennoi statistiki. (<https://rosstat.gov.ru/>) Vaadatud: 24.05.2021.

Gibson, Edward, Richard Futrell, Julian Jara-Ettinger, Kyle Mahowald, Leon Bergen, Sivalogeswaran Ranasingam, Mitchell Gibson, Steven T. Piantadosi, ja

- Bevil R. Conway 2017.** Color naming across languages reflects color use. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 114 (40), 10785-10790. (<https://www.pnas.org/content/pnas/114/40/10785.full.pdf>) Vaadatud: 17.06.2021.
- Hollman, Liivi 2010.** *Basic colour terms in Estonian Sign Language*. (Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis, 14.) Tartu: Tartu University Press.
- Kohanimeandmebaas 2001.** Koostaja: Peeter Päll. Andmebaasipäringu programm: Indrek Hein. Eesti Keele Instituut, Tallinn. (<https://www.eki.ee/knab/knab.htm>) Vaadatud: 18.06.2021.
- Korpusa erzjanskogo jazōka.** (<http://erzya.web-corpora.net/>) Vaadatud: 18.06.2021.
- Koski, Mauno 1983.** Väriained nimetykset suomessa ja lähisukukielissä. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 391.) Savonlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mägiste, Julius 1982.** *Estnisches etymologisches Wörterbuch*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Oja, Vilja ja Mari Uusküla 2011.** Indo-European influence on Finnic colour naming and categorisation. Raamatus Stavroula Varella (toim.), *Languages and cultures in contact and contrast: historical and contemporary perspectives*, 7-18. Ateena: Athens Institute for Education and Research. (https://www.researchgate.net/profile/Mari-Uuskuela/publication/279536206_Indo-European_influence_on_Finnic_colour_naming_and_categorization/links/55965bc708ae793d137b5a2c/Indo-European-influence-on-Finnic-colour-naming-and-categorization.pdf) Vaadatud: 17.06.2021
- Ryabina, Elena 2011a.** Osnovnye cvetooboznačeniya v sovremennom udmurtskom jazyke. *Linguistica Uralica* 47, 3, 199-223.
- Ryabina, Elena 2011b.** Differences in the distribution of colour terms in colour space in the Russian, Udmurt and Komi-Zyrian languages. *Journal of Estonian and Finno-Ugric linguistics* 2, 2, 191-213.
- Taagepera, Rein 2000.** *Soomeugri rahvad Venemaa Föderatsioonis*. Tartu: Ilmamaa.
- Turmann, Margaritha 1934.** Die Farbenbezeichnungen in der Dichtung der englischen Renaissance. Inaugural-Dissertation. Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Reval: Estländische Druckerei Akt.-Ges.
- Uusküla, Mari 2011.** Põhivärvinimed soome keeles. Raamatus Uusküla, Mari ja Urmas Sutrop (toim.), *Värvinimede raamat*, 169-193. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Uusküla, Mari 2016.** Värviline maailm. Värv(nime)de uurimisest meil ja mujal. *Oma Keel*, 33, 2, 3-9. (https://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2016_2/OK-2-2016_01.pdf) Vaadatud: 24.05.2021.
- Uusküla, Mari ja Urmas Sutrop 2011.** *Värvinimede raamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

The correspondents of color terms in Estonian-Erzya Dictionary. Summary

The aim of this research is to highlight and explain the correspondents of Estonian color names found in the electronic Estonian-Erzya Dictionary of The Institute of the Estonian Language. The research has been conducted by typing eleven basic Estonian color terms into the dictionary's query and then analysing the following results. Those eleven color terms in the order of this research are *white, black, red, blue, green, yellow, brown, purple, pink, orange, gray* and their Estonian counterparts respectively *valge, must, punane, sinine, roheline, kollane, pruun, lilla, roosa, oranž, hall*. That kind of research in which color names of Erzya are examined is first of its kind.

I have brought out some of the examples, as well as differences and similarities between Estonian and Erzya. Estonian and Erzya are both Uralic languages, but they are quite different from one another, as can be seen in this bachelor thesis. I have also mentioned the Russian language, because Erzyas along with the Erzya language are a minority of Russia. Erzya has some influences from Russian due to that. The entire Erzyan text in this bachelor thesis has been transcribed from Cyrillic to Latin based on the latinisation systems of Place Names Database. The research has exposed both similarities and differences between Estonian and Erzya. Although there are mostly similarities based on the dictionary's given definitions, some of the linguistic usages still differ between Estonian and Erzya.

Most of the differences include required word usages with different meanings in certain situations according to the dictionary. However, in this case, all of those explanations allow to use corresponding color terms in Estonian, though not in Erzya. *White* and *black* have one of the widest possibilities of use, covering such fields as races, scenery, military, magic etc. Some food items can be found through *yellow* and *green* color terms. *Purple* color term shows how to indicate a homosexual person both in Estonian and Erzya. *Gray* color term in Erzya has different expressions: *šeroj* for gray in general, *kuštaň pona* for animals of gray color and *šeržev* for gray hair. Gray (*hall* in Estonian) can simply be used in Estonian in all of these cases.

The research on color terms in Erzya is not exhaustive and could be continued on the basis of other sources, such as other dictionaries, text collections and online corpora.

Lisad

Lisa 1. Modifitseeritud põhivärvinimede evolutsioonilise järgnevuse skeem (Kay 1975; Uusküla ja Sutrop 2011: 33)

Lisa 2. Mordva Vabariigi asukoht kaardil (Dedering 2011)

Mina, Stefan Kurik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
“Värvinimetuste vasted eesti-ersa sõnaraamatus”,

mille juhendaja on Denys Teptiuk,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace
kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks
Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative
Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost
reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja
kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Stefan Kurik
23.02.1995